

DREPTUL LA VIAȚĂ AL FIINȚEI UMANE: ESTE EMBRIONUL UMAN O FIINȚĂ?

Nelu GHEORGHITĂ¹

Rezumat: *Dreptul la viață al ființei umane este un drept fundamental ce obligă fiecare persoană să îl respecte atât din punct de vedere moral, cât și legal, atât civil cât și penal. Codurile civile din România și Republica Moldova au o secțiune intitulată „Respectul datorat ființei umane și drepturile ei inerente”, ceea ce întărește și înăsprește obligația tuturor oamenilor de a respecta dreptul la viață, la sănătate, integritate fizică și psihică ale ființei umane. Problema care se pune și pe care dorim să o dezbatem în lucrarea de față este aceea privitor la momentul în care putem vorbi despre un embrion ca fiind o ființă umană. Noile biotehnologii medicale care au fost introduse în domeniul vieții umane și al familiei au dat naștere unor probleme morale și juridice, în special privitor la embrionii umani creați în mod artificial (in vitro).*

În continuare vom încerca să înțelegem, pe cât va fi posibil, dacă embrionul uman, care se dezvoltă progresiv, încă din primele stadii de existență este o ființă umană sau poate fi redus la un simplu grup de celule.

Cuvinte cheie: *Biotehnologie medicală, embrion, dreptul la viață, fertilizare in vitro, ființă umană, protecție juridică.*

Abstract: *The right to life to the human being is a fundamental right that obliges every person to respect it both morally and legally, both civil and criminal. The civil codes of Romania and Republica Moldova have a section entitled „Respect due to human beings and their inherent rights”, which strengthens and tightens the obligation of all people to respect the right to life, health, physical and mental integrity of human beings. The issue that arises and that we want to discuss in this paper is the moment when we can talk about an embryo as a human being. The new medical biotechnologies that have been introduced in the field of human and family life have given rise to moral and legal problems, especially regarding artificially human embryos (in vitro).*

Next we will try to understand, as much as possible, whether the human embryo, which develops progressively, from the earliest stages of existence is a human being or can be reduced to a simple group of cells.

Codul Civil din România stipulează în art. 61 alin. 2 faptul că „Interesul și binele ființei umane trebuie să primeze asupra interesului unic al societății sau al științei” [1], iar Codul Civil din Republica

¹ Doctorand, Școala doctorală de Științe Juridice și Relații Internaționale - Universitatea de Studii Europene, municipiul Chișinău.

Moldova în art. 43, alin. 1 arată că „În condițiile legii, orice persoană fizică are dreptul la viață, la sănătate, la integritate fizică și psihică, ...” [2]. Din aceste paragrafe deducem cât de importantă este ființa umană și că toți oamenii au îndatorirea legală de a respecta demnitatea și integritatea acesteia.

Viața umană este indisolubil format din trup (corp) material și suflet imaterial. Ființa umană are o poziție unică în Univers și stă între două lumi, între lumea spirituală și netrupească, pe de o parte, și lumea materială a naturii, pe de altă parte. Dar ceea ce îl deosebește pe om de cele două este faptul că el le înglobează în sine pe amândouă [3 p. 86]. În virtutea acestui fapt, al comuniunii dintre trup și suflet, trupul uman nu poate fi considerat doar o aglomerare de țesuturi sau celule, organe și funcții, pentru că nu poate fi pus pe același loc cu trupul animalelor, ci este parte componentă a persoanei, deoarece prin intermediul lui aceasta se poate manifesta și exprima. Orice persoană umană este constituită nu numai din suflet, ci și din trup, astfel că prin trup se realizează persoana în realitatea ei concretă [4 p. 152].

Încă din antichitate, mai ales în creștinism, trupul uman a fost văzut ca un templu al Duhului Sfânt. Corpul uman a fost considerat încă de atunci o componentă a persoanei umane, ocrotirea lui având o foarte mare importanță deoarece era dăruit de divinitate. Trebuie observat faptul că, în unanimitate, scriitorii creștini din primele veacuri, văd în ființa umană și sufletul și trupul îngemănate și existente încă de la concepție, din starea embrionară. Sfinții Părinți ai creștinătății, inclusiv cei care apără teoria formării embrionului în mod treptat au totuși o oarecare noțiune a continuității. Unele texte lasă să se întrevadă că embrionul sau fetusul uman este privit drept un adevărat copil, deosebit de cel venit pe lume doar prin vârstă. Considerat nu om deplin, cel puțin este privit ca „un viitor om”, pe cale să se formeze. Tertulian, unul dintre cei mai prolifici scriitori creștini ai veacului al III-lea d. Hr., spune că: „Om este și cel zămislit care urmează să crească, după cum fructul este fruct încă din sămânță” [5].

Înainte de a vedea concepțiile contemporane privitoare la embrion trebuie să înțelegem mai întâi ce este acesta. În urma cercetării mai multor dicționare privind terminologia medicală, am găsit mai multe accepțiuni privind noțiunea de „embrion”.

Într-un dicționar de termeni medicali din Republica Moldova, embrionul este definit ca fiind „Organismul uman între sfârșitul celei de a doua săptămâni postfecundație și sfârșitul săptămânii a opta. Începând cu luna a treia, produsul de concepție poartă numele de fetus” [6].

Într-o altă lucrare se vorbește despre „periodizarea dezvoltării intrauterine la om în două perioade de bază: perioada embrionară - de la fecundație până la 8 săptămâni, și perioada fetală - de la 9 săptămâni până la naștere (teoretic - la 266 zile sau 38 săptămâni de la fecundație). În perioada embrionară noul organism va fi numit *embrion*, iar în perioada fetală - *făt*. Embrionul, ca și fătul, împreună cu organele sale provizorii poartă denumirea de *produs de concepție* [7 p. 116].

De asemenea, găsim și un sens mai larg al cuvântului „embrion”. În acest sens, noțiunea de embrion se referă la toată perioada de dezvoltării ființei vii „de la originea ei (din momentul fecundării și formării zigotului), până la formarea unui nou produs viabil și expulzarea lui din organismul matern” [8].

Din punct de vedere biologic, „dezvoltarea umană începe în momentul fertilizării”, când o femeie și un bărbat își combină fiecare câte 23 din cromozomii lor prin unirea celulelor lor reproducătoare. Celula reproducătoare a femeii se numește, de obicei, „ou” dar termenul corect este ovocit. De asemenea, celula reproducătoare a bărbatului este cunoscută ca „spermă”, dar termenul preferat este spermatozoid. După eliminarea unui ovocit din ovarul femeii, în cadrul unui proces numit ovulație, ovocitul și spermatozoidul se unesc într-una din trompele uterine, cărora adesea li se spune oviducte. Trompele uterine fac legătura între ovarele femeii și uterul sau matca sa. Embrionul monocelular rezultat se numește zigot, ceea ce înseamnă „legat sau unit” [9].

În doctrina contemporană, s-a susținut faptul că trupul uman poate fi considerat un lucru, dar nu orice fel de lucru. Codul civil prevede că numai lucrurile care sunt în comerț pot face obiectul convențiilor, fapt care a condus la apariția următoarei afirmații: „în situația în care corpul uman nu poate face obiectul convențiilor, aceasta s-ar datora faptului că el ar fi un lucru în afara comerțului – dar un lucru”. Este persoana proprietara corpului său sau un simplu uzufructuar? Corpul uman nu este un lucru, este persoana însăși. Dacă am recunoaște individului un drept de proprietate asupra corpului său înseamnă că ar trebui să considerăm valabile toate actele sale dispozitive care îl privesc.

Juriștii s-au opus acreditării dreptului persoanei de a dispune de propriul corp, motivând faptul că o astfel de recunoaștere ar conduce la auto-degradarea omului. Dreptul persoanei asupra propriului corp cunoaște limitări impuse de necesitatea respectării ordinii publice și a bunelor moravuri, „măsura” ei fiind dată de lege.

Interdicția comercializării corpului uman sau a unor părți ale acestuia este prevăzută expres în legea franceză asupra bioeticii, precum și în Convenția Europeană asupra drepturilor omului și asupra Biomedicinii adoptată de Consiliul Europei. În România, statutul juridic civil al corpului uman este reglementat prin Legea nr.95/2006 privind reforma în domeniul sănătății, cu modificările ulterioare cât și în Codul de deontologie al Colegiului Medicilor din România [10].

Influența științei și tehnologiei medicale face posibilă dezvoltarea embrionului, nu doar în corpul mamei dar și în afara lui, fapt pentru care și în această fază se ridică numeroase probleme de reglementare cu privire la protecția embrionului uman.

Statutul legal al embrionului face în prezent obiectul unor vii controverse, numeroase țări neacceptând faptul că acesta ar reprezenta o persoană sau o potențială persoană, poziție ce contravine principiilor etice care interzic considerarea acestuia drept proprietate.

Legea penală a protejat timp îndelungat copilul nenăscut, iar legea civilă recunoaște faptul că un copil nenăscut poate avea un drept independent și legal de decizie, separat și distinct de orice alt drept al mamei. Totodată legea penală recunoaște un statut special copilului nenăscut, în timp ce reglementările civile sunt mai puțin clare în acest sens, ceea ce a determinat apariția opiniei conform căreia până la naștere fetusul nu are nici un statut, deoarece nu poate fi considerat o persoană din punct de vedere legal, nu poate fi titular de drepturi și obligații, nu poate intenta sau fi parte într-o acțiune [11].

Fertilizarea *in vitro* și transferul de embrioni reprezintă tehnici medicale care se aplică pentru tratamentul sterilității și care folosesc individului și comunității prin înlăturarea sterilității.

Anul 1978 a marcat un reper foarte important în tehnologia reproducerii, deoarece în acel an s-a născut primul copil conceput prin fertilizarea *in vitro*, Louise Brown, cei care s-au ocupat de această tehnologie fiind Robert Geoffrey Edwards (1925-2013) – Premiul Nobel pentru Medicină (2010) și chirurgul Patrick Steptoe (ei au realizat fertilizarea, au urmărit sarcina și au asistat nașterea).

Apariția fertilizării *in vitro* a arătat însă modalitățile prin care oamenii de știință intervin nemijlocit în dezvoltarea embrionilor umani în laborator, iar faptul că un număr tot mai mare de cercetări sunt direcționate către embrioni, implicând și frecvența distrugere a lor, a determinat și apariția unei probleme etice.

De aici vedem că fertilizarea *in vitro* (FIV) se împarte astăzi în două și anume: fecundare în scopul procreației artificiale și fecundare fără scop de procreație artificială. Aplicarea fecundării *in vitro* în scopuri de cercetare și experiment ridică serioase probleme de legitimitate și legalitate, precum și faptul că majoritatea legislațiilor naționale interzic această practică.

Fertilizarea *in vitro* reprezintă crearea unui embrion prin fecundarea extracorporală a gameților unui cuplu și reimplantarea sa în uterul femeii beneficiare. O altă metodă de fertilizare *in vitro* o reprezintă și transferul de embrioni care se referă la reimplantarea embrionului obținut din gameții cuplului beneficiar la o altă femeie (purtaătoare de sarcină), inseminarea unei femei străine cuplului care dorește copilul (mama donatoare) și extragerea ovulului fecundat urmată de reimplantarea în uterul femeii beneficiare (tehnică utilizată în USA și Australia).

Această tehnică de procreație se confruntă cu anumite probleme, una dintre acestea se referă la poziția de inegalitate juridică a copilului născut în urma fecundării *in vitro*, în raport cu cel născut în utero, în ceea ce privește părinții și medicii. Aceasta se datorează faptului că el poate fi suprimat din primele stadii ale existenței, în cazul în care nu corespunde exigențelor părinților sau medicilor; de asemenea, el este ”fabricat” și nu procreat cu colaborarea părinților, tatăl „tehnologic” fiind medicul, care nu-și asumă niciun fel de responsabilitate privind viața embrionului.

Întrebarea care se pune în acest moment este aceea dacă embrionul poate fi considerat un bun sau o persoană.

Încadrarea embrionilor umani într-o categorie sau alta este o problemă disputată deopotrivă de medici, biologi, teologi, filozofi, antropologi și juriști. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a recunoscut

că nu există un consens între statele membre ale Consiliului Europei cu privire la calificarea embrionului uman.

În opinia Curții, embrionii nu intră în sfera de aplicare a art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenția privind apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, referitor la protecția proprietății, deoarece nu pot fi reduși la „*bunuri*” în sensul acestei dispoziții. În schimb, Curtea a reținut că embrionii sunt „*o parte constitutivă*” a patrimoniului genetic și a identității biologice a celui care a consimțit la crearea embrionilor cu materialul său genetic. Cu toate acestea, Curtea a refuzat să transezeze problema calificării embrionilor drept „*persoane*”. În opinia sa concordantă exprimată în hotărârea pronunțată în cauza *Parrillo c/ Italiei*, judecătorul Pinto de Albuquerque arată că majoritatea Curții a neglijat faptul că embrionul are o identitate biologică distinctă de cea a persoanei care a beneficiat de fertilizarea *in vitro*, chiar dacă el conține patrimoniul genetic al acesteia și a uitat că demnitatea umană impune respectarea unicității fiecăruia și a diversității ființelor umane, așa cum spune Declarația universală asupra genomului uman și drepturilor omului.

Poziția Curții Europene este ușor de înțeles dintr-o anumită perspectivă. Dacă embrionul ar fi „*persoană*” atunci ar fi prea mult spus pentru a nu afecta întreaga industrie reproductivă pentru simplul motiv: trafic de persoane, ceea ce este în realitate. Și este o industrie dezvoltată la nivel global. Dacă ar fi „*bun*”, ar fi o marfă, ceea ce ar reflecta realitatea despre modul în care este tratat astăzi.

Deci, în opinia CEDO, embrionul uman nu este nici „*persoană*,” și nici „*bun*” ! Pentru că niciunul dintre cuvinte nu sunt pe plac membrilor CEDO [12].

O altă problemă ar fi aceea a congelării embrionilor supranumerari („*în așteptare*”) și cea a destinului lor după o anumită perioadă de conservare, având în vedere că în condițiile în care sunt considerați persoane umane de la fecundare, distrugerea lor ar reprezenta o crimă, iar experimentele pe embrioni nu ar putea fi autorizate. Congelarea embrionilor poate fi interzisă complet (dreptul elvețian) sau poate fi limitată la o perioadă variabilă.

Legea germană prevede protecția embrionului din punct de vedere al respectului datorat vieții umane și condițiilor viitoare ale vieții sociale a copilului, precum și recunoașterea libertății cercetării științifice. Ea are mai mult un caracter penal decât civil, adresându-se nu numai cuplurilor sterile, dar și medicilor și oamenilor de știință. Embrionul este considerat persoană umană din momentul concepției, iar fecundarea *in vitro* nu poate avea ca finalitate decât inducerea stării de sarcină femeii de la care provine ovulul, ceea ce exclude producția de embrioni destinați cercetării medicale sau dezvoltarea lor extrauterină.

Legea austriacă în materie de medicină și reproducere reprezintă un compromis între legea germană restrictivă și cea anglo-saxonă, permisivă, neprevăzând sancțiuni penale pentru cazul exceselor în materie de procreație artificială.

În cea ce privește politica promovată în domeniu de Parlamentul European, cercetările pe embrioni sunt contrare demnității umane și numărul de ovule fecundabile *in vitro* trebuie să fie limitat, iar congelarea embrionilor trebuie să se facă numai în scopul prezervării vieții acestora.

Dreptul spaniol, britanic, suedez și danez acordă prioritate dezvoltării științifice, embrionul fiind considerat persoană numai începând cu a 14-a zi de la fecundare, ceea ce lasă loc manipulărilor embrionare, congelării, donării de embrioni. Totuși, legea spaniolă interzice fecundarea de ovule umane dacă aceasta nu se face în scop de procreație [13].

În clinicile de fertilizare se aduce o viață nouă la existență, are loc fecundarea în scopul procreației artificiale. Și totuși acest lucru este însoțit de pierderea unor embrioni care se dovedesc a fi improprii implantării sau care sunt în plus față de cerințele mamei sau ale cuplului. Prin urmare, este firesc să ne punem mai multe întrebări: *Oamenii pot acționa vreodată ca instrumente pentru a inventa și a determina o viață nouă sau de a modifica traiectoria unei vieți? sau Embrionul este o ființă umană sau doar un grup de celule?*

La aceste întrebări s-au detășat mai multe răspunsuri prin curentele științifice și etice apărute de-a lungul timpului.

Primul curent bazat pe o dorință obsesivă de progres științific consideră că tehnologiile accesibile în prezent (pentru a detecta o gamă largă de afecțiuni, selectarea sexului copilului din motive sociale, secvențierea genomului întreg pentru a citi AND-ul embrionilor FIV înainte de a alege pe care să îl implanteze, etc.) prin beneficiile aduse justifică cercetarea pe embrioni și distrugerea lor.

La polul opus se plasează cei care susțin protecția totală a embrionilor pe motiv că aceștia au o valoare echivalentă cu cea a tuturor celorlalte ființe umane. Orice cercetare, manipulare, distrugere, utilizare în scop comercial este interzisă deoarece viața umană începe la concepție. Prohibiția manipulării embrionilor se aplică atât embrionilor viabili, cât și embrionilor neviabili.

Există și un curent care pune în centrul atenției familia, punând accent pe bunăstarea familiei, pe consecințele negative ale infertilității, pe natura vieții umane, pe sprijinul acordat celor care suferă de infertilitate. Statutul embrionului este privit alături de aceste principii mai largi și nu predomină principiul etic. [14].

O lucrare care se referă direct la statutul embrionului uman este cartea doctorului Calum MacKellar, membru al Centrului de Bioetică și Demnitate Umană din Edinburgh- Scoția, intitulată „The Image of God, Personhood and the Embryo”, apărută în anul 2017.

Pentru MacKellar embrionii sunt întotdeauna „complet întregi, indiferent de stadiul lor de dezvoltare”. Fiecare embrion nou este o creație a lui Dumnezeu, pentru că a fi făcut după chipul lui Dumnezeu, cum spune Sfânta Scriptură, înseamnă a fi făcut din dragostea personală a lui Dumnezeu. MacKellar mai scrie: „Dragostea lui Dumnezeu este întotdeauna în spatele creației unui copil uman și această dragoste continuă întotdeauna față de copil. Nu există niciodată un moment în toată existența copilului (chiar la începutul existenței sale) în care el sau ea să nu fie iubit de Dumnezeu. Embrionul de o zi este iubit exact în același mod ca embrionul de 14 zile sau cel de 28 de zile. Iubirea lui Dumnezeu este absolută în toate aceste etape.” MacKellar mai susține că viabilitatea embrionilor este irelevantă. Prin urmare, inevitabil, biologia a devenit lipsită de importanță deoarece telologic un embrion timpuriu are „un potențial complet, intrinsec și inerent”, indiferent de orice potențial biologic. Din aceste motive embrionul trebuie „respectat și protejat din momentul concepției”. Astfel, MacKellar susține că „biologia sau orice altă disciplină științifică nu va putea niciodată să demonstreze, logic, că o ființă rațională, autonomă, sensibilă are o valoare morală. Poate arăta doar că ființa umană este o grămadă de celule biologice din specia *Homo sapiens*” [15 p. 100-135].

În concluzie, în concepția creștină, care-l consideră drept ipostas, embrionului i se recunoaște o valoare în sine și, de asemenea, este privit ca o ființă umană unică și irepetabilă, a cărei existență are o valoare absolută, care obligă la respectarea sa, cu atât mai mult cu cât se consideră totodată că are de la început un suflet rațional și mintal. El este văzut de asemenea ca persoană, deoarece în termeni biblici legătura dintre suflet și trup se exprimă prin încredințarea că embrionul, din prima clipă a existenței sale, poartă în el chipul lui Dumnezeu și este menit să dobândească asemănarea cu El în cadrul unei dezvoltări continue care este mai presus de dezvoltarea sa biologică.

În imaginea alăturată vedem un embrion uman de cinci zile (imagine preluată de pe https://ro.wikipedia.org/wiki/Embrion_în_data_de_15.02.2021).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. *Codul Civil și Codul de Procedură Civilă*, ed. Hamangiu, București, 2016, 846 p.
2. *Codul Civil al Republicii Moldova*, de pe https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=112573&lang=ro (referință din data de 14.02.2021).
3. EVDOKIMOV Paul, Ortodoxia, ed. IBMBOR, București, 1996, 382 p.
4. MOLDOVAN Aurel Teodor, *Tratat de drept medical*, ed. All Beck, București, 2002, 735 p.

5. LARCHET Jean Claude, Embrionul, ființă umană în devenire, de pe <https://www.crestinortodox.ro/sanatate-stiinta/embrionul-fiinta-umana-devenire-88791.html> (referință din data de 14.02.2021).
6. Dicționar de termeni medicali, de pe <http://www.amac.md/Biblioteca/data/26/01/Vocabular/Dictionar-de-Termeni-Medicali.pdf>, (referință din data de 14.02.2021).
7. PALADI Gh., CERNEȚCHI Olga, Bazele obstetricii fiziologice, vol.1, Chișinău, 2006, de pe <https://library.usmf.md/sites/default/files/2018-10/23.pdf>, (referință din data de 14.02.2021).
8. FRANȚ Ancuța Elena, Întreruperea cursului sarcinii-repere juridice și etice, ed. Universul Juridic, București, 2016, 577 p.
9. Biologia dezvoltării prenatale, de pe https://www.ehd.org/resources_bpd_illustrated.php?language=73&page=6 (referință din data de 14.02.2021).
10. PUȘCĂ Florentina, Protecția penală a vieții persoanei în privința tehnicilor biomedicale moderne, de pe http://evidentacercetare.univ-danubius.ro/Surse/Set_009/Vbk8g20EHh.pdf, (referință din data de 14.02.2021);
11. PUȘCĂ Florentina, op.cit.
12. TEC Lavinia, De la procreare la producție. Provocările dreptului în „Minunata lume nouă”, de pe <https://www.juridice.ro/646377/de-la-procreare-la-productie-provocarile-dreptului-in-minunata-lume-noua.html>, (referință din data de 15.02.2021).
13. PUȘCĂ Florentina, op.cit.
14. ASTĂRĂSTOAE Vasile, Embrionul-colecție de celule sau ființă umană? de pe <https://www.artemis.ro/stiinta/embrionul-colectie-de-celule-sau-fiinta-umana>, (referință din data de 15.02.2021).
15. MACKELLAR Calum, The Image of God, Personhood and the Embryo, ed. SCM Press, London, 2017, 288 p.